

Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme

A Theoretical Study Reated to the Effects of Immigrating Abroad on Individual's Mental Health

Cengiz ŞAHİN*

* G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü PDR Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada, yurt dışı göçün nedenlerini inceleyen çeşitli kuramlar açıklanmış, yurt dışı yaşantısının bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini açıklayan kuramlar ve görüşler hakkında bilgi verilmiştir. Yurt dışına göç eden ve geri dönen ülkemiz insanların yaşadıkları sorunlar ve uyum problemleri, bu kuram ve görüşlere göre tartışılmıştır.

ABSTRACT

In this study, various theories, which discuss the reasons for immigrating abroad, were reviewed; the theories and views that point out the effects of abroad experience on individual's mental health were also explained. The difficulties and adjustment problems of people who immigrated to another country and those who returned back to their country were discussed based on those theories and views.

Giriş

Ulusal ve uluslararası göç olgusu tarih boyunca toplumların ve bireylerin yaşamını ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal ve psikolojik bakımdan çok yönlü ve karmaşık bir biçimde etkilemiştir (Doğan 1988:1; Özkara 1990:309).

Göç olayı, yalnızca son 40-50 yıllık süreyi içeren bir geçmişe sahip değildir. Ulusal sınırı aşan yabancı insangücünün kullanılması olayı yüzyıllarca geriye giden bir geçmişe sahiptir. Örneğin, Afrika'dan 15 milyonu aşkın köle, işgücü olarak 15., 16., 17. ve 18. Yüzyılda Güney ve Kuzey Amerika'ya gönderilerek orada çalıştırılmıştır. 19. Yüzyılda, önce bazı Avrupa ülkelerinden Kuzey Amerika'ya ve aynı yüzyılın sonlarında özellikle, Doğu ve Güney Avrupa'nın bazı ülkelerinden daha çok Polonya, Rusya ve İtalya'dan Almanya'ya önemli ölçüde insan gücü transferi olmuştur. 1870'lerden itibaren İngiltere ve Fransa'dan sonra gerçekleşen sanayi devriminin bir sonucu olarak Batı Avrupa ülkeleri tarafından artan oranda işçi alımına gidilmiştir. Alman sanayisinin 1914'lerde hızlı bir şekilde tırmanışa geçmesinde iki milyona yaklaşan yabancı işçinin önemli rolü olmuştur (Keskin 1988:51-53).

1950'lerden itibaren Batı Avrupa ülkelerine gereksinim oranında insangücü alımı özellikle bu ülkeleri çevreleyen Güney Avrupa ülkelerinden ve İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika'nın eski sömürgeleri olan Uzak Asya ve Afrika ülkelerinden yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve büyük zararlar gören Almanya, yeniden kendini onarabilmek ve hem de üstün rekabet gücüne sahip olup dünya pazarlarına açılabilmek için 1954 yılında başlayarak, sırasıyla Yunanistan, İspanya, Portekiz, Türkiye, Yugoslavya ve Tunus gibi ülkelerden hareketli, genç, ucuz ve sağlam insangücü transferi yapmıştır.

Bu göçün temel nedeni, hızla endüstrileşen bölgelerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı ile ekonomik güçlükler içinde bulunan bölgelerde sosyal ve ekonomik yaşam koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacından kaynaklanmıştır.

Yurt Dışı Göçün Nedenlerine İlişkin Bazı Kuramlar

Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik, eğitimsel vb. tüm yapısıyla yakından ilişkili bir olgudur. Bu yönüyle göç, antropologların sosyal bilimcilerin, eğitim bilimcilerin, psikologların ve psikolojik danışmanların ilgisini çeken ve incelemelerine yol açan bir konu olmuştur (Şahin 1999:19).

Göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi ya da yaşanan yerin değiştirilmesi eylemidir. İster kısa süreli, ister uzun süreli olsun bu yer değiştirme hareketleri çoğu kez aynı toplumsal sistem içinde “iç göç” biçiminde gerçekleşir. Bazen de kendine özgü koşulları nedeniyle toplumsal sistemler arasında “dış göç” biçiminde ortaya çıkarlar (Tekeli ve Erder 1978:17).

Göçler otoriter ya da doğal bir zorlanmadan ötürü “zorunlu göç” veya kişilerin kendi iradesiyle serbestçe gerçekleştirdikleri “gönüllü göç” niteliğinde olabilirler (Gökder 1978:11).

Geçen yüzyılda göçler, Afrika’dan Güney ve Kuzey Amerika’ya, Avrupa ülkelerinden Kuzey Amerika’ya, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinden Batı Avrupa’ya fetihler, köle ticareti, ekonomik zorluklar vb. nedenlerle yapılmaktaydı (Keskin 1988:51). Çağımızda ise yerini “göç yoluyla kişilerin iş bulmak, daha iyi şartlar içinde çalışmak veya kendilerine, ailelerine daha iyi yaşama imkanları yaratmak amacı ile iki ülke arasında yer değiştirmesi” (Börtücene 1966; Akt: Sağlam 1985:6) olarak gerçekleşmektedir.

Uluslararası düzeyde, göç olgusunun gelişim aşamalarına paralel olarak göç kuramları geliştirilmiştir. Göç ya da işgücü göçünün toplumbilimsel anlamda değerlendirilmesine ilişkin iki kuramdan söz edilmektedir. Bunlar, modernleşme-gelişme ve merkez-çevre ilişkileri kuramlarıdır.

Modernleşme ve Gelişme Kuramı

Modernleşmeyi ve gelişmeyi esas alan bu yaklaşım, göç akımının farklı toplumlar ya da toplumsal sistemlerdeki ekonomik gelişim eksikliği analizinde “itme” ve “çekme” faktörlerini vurgulamaktadırlar (Thomas 1958; Lut 1961; Rose 1969; Klaasen-Diriwe 1973; Salt-Claut 1976; Akt: Erdoğan 1988:6). Ekonomik yayılmanın, elverişsiz demografik durumların ve yerli işçilerin yukarı doğru devingenliğinin göç hareketlerinin “çekiş” nedenlerini oluşturduğu; işsizliğin, fakirliğin, ekonomik yönden gelişmemişliğin ve geciken sanayileşmenin ise gönderen ülkelerin başlıca “itme” nedenlerini oluşturduğu çoğu kimse tarafından kabul edilen bir görüştür (Castles ve Kossack 1973; Akt: Doğan 1988). Türk işçilerinin işgücü göçünde çekici faktörler kadar, itici faktörlerin de rol oynadığı kabul edilmektedir.

Bu kurama göre, endüstrileşmiş ve gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin göçmen işçilere çekici geldiği ve bu olgunun kendi ekonomik durumlarını geliştirmek amacına yönelik

olduğu kabul edilmektedir. Yine bu görüşe göre göç, iş ve daha yüksek statü arayan bireylerin gönüllü olarak yaptıkları tercihlerden kaynaklanan bir olay olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, göçmen işçi olarak başka ülkelere giden bireylerin mesleki becerilerini geliştirecekleri, modern değerler kazanacakları ve böylece kendi ülkelerine ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak kültür elçileri olarak dönecekleri kabul edilmektedir.

Yine bu görüşe göre, yabancı ülkelere giden işçilerin kendi ülkelerinin ekonomisine katkıları ülkelere döndükten sonra da devam edecektir. Abadan-Unat (1975), “Dış ülkelerden dönecek olan, dış ülkelerde iken yetişme olanağı bulan, hiç değilse bir sanayi ekonomisine katılmış olan işçilerin ülke ekonomisinin gelişmesinde etkin bir biçimde rol alacaklarını” belirtmektedir (Akt: Erdoğan 1988:8). Yine bu yaklaşıma göre, yurt dışına giden işçilerin, çalıştığı ülkede mesleki ve teknik alanda bilgi ve becerisini geliştirecekleri ve ülkesine dönerek ülkesinin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacakları savunulmaktadır (Tatlıdil 1984:115).

Modernleşme ve gelişme kuramı göç olgusunun, geçici işçi gönderen toplumdaki sosyal değişmeye katkısının olacağını da ileri sürmektedir. Göçmen işçiler yurt dışında iken yaşadıkları modern bir toplumun değerlerini, normlarını, alışkanlıklarını ülkesine taşıyarak toplumun değişmesinde katalizör görevi yüklenenlerdir.

Dönmezer (1990), Türkiye’den Almanya’ya göç eden işçilerin gidiş nedenleri ve beklentileri ile Türk hükümetlerinin bu göç sürecinden beklentilerinin modernleşme ve gelişme görüşüyle çakıştığını ifade etmektedir (Akt: Dinçer 1994:9). Yani, geri dönüşlerin başladığı 1970’li yılların başlarına kadar göç olayına, işçi göçünün gelişmekte olan ülkeler için faydalar sağlayacağı şeklinde düşünülmüş ve göç desteklenmiştir.

Merkez-Çevre İlişkileri Kuramı

Bu görüş, Galtung (1971), Castle ve Kosack (1973) ve Nikolinakos (1973) gibi uzmanlar tarafında savunulmuştur (Erdoğan 1988:6). Bu kuram, “merkez çevre” ilişkileri ya da “gelişmiş-az gelişmiş” ülkeler arası istismara dayanan ilişkileri vurgulayan alternatif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan

ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Tatlidil 1984:113).

Merkez-çevre kuramcılarını, göçmen işçilerin ülkelerine tükenmiş, sağlıksız ve yaşlı döndüklerini, dolayısıyla da ülke ekonomisine katkıda bulunamadıkları tezini savunurlar (Erdoğan 1988:10). Göçmen işçiler endüstri toplumunun, endüstriyel yaşam standartlarından, değerlerinden ve normlarından yeterince etkilenmedikleri için dönüşlerinde toplumsal değişimde itici bir faktör olamayacaklardır (Tatlidil 1994:115).

Bu görüşe göre, göçmen işçiler kötü, tehlikeli ve daha düşük ücretli işlerde çalışmaktalar ve dolayısıyla meslek eğitimi ve ülkenin dilini bilme ihtiyacı hissetmemektedirler. Ayrıca işçilerin gönderdikleri tasarrufların ödemeler dengesinde önemli bir değişme yarattığı, her zaman yurtda üretim için yatırım olarak kullanılmadığı da belirtilmektedir (Erdoğan 1988:11).

Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte, Frey ve Müller' (1982)'in araştırmalarına göre, Almanya'da çalışan yabancı işçilerin %66'sının kalifiye olduğu bulunmuştur (Akt: Dinçer 1994:10). İşçi alan ülkelerin, işçi alımında göz önünde bulundurduğu özellikler dikkate alındığında, bu görüş desteklenmektedir. Konuya bu açıdan bakanlar işçi göçünün, gönderen ülkenin ekonomik yapısını olumsuz yönde etkilediği görüşünü dahi savunmaktadırlar.

Her iki kuramın göç sürecine ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında; modernleşme ve gelişme görüşünü savunanlar, işçi gönderen ülkenin kalifiye olmayan işçilerini göçe katarak işgücünü aktif hale getirdiğini ve ekonomiye rahatlık sağladıklarını, göçmen işçilerin yurt dışında öğrendikleri mesleki-teknik bilgi ve becerilerini ülkelerine döndüklerinde ülkesinin gelişmesine katkı sağlayacağını ve toplumsal değişmeyi hızlandıracağını belirtmektedirler. Buna karşın merkez-çevre ilişkileri görüşünü savunanların ise, işçi göçünün kalifiye olmayan işgücünü kapsamadığını, daha çok yarı kalifiye ve kalifiye işçiyi kapsadığını, işçilerin gittikleri ülkelerde mesleki-teknik eğitim alanlarını ve tasarruflarını ülkesinin ekonomisinin gelişmesinde kullanmadıklarını ve gittikleri toplumun değerlerinden fazla etkilenmediklerini belirtmektedirler.

Yurt Dışı Göçün Psikolojik Sağlık Üzerindeki Etkisine İlişkin Bazı Kuramlar

Sosyal ve kültürel değişme, kentleşme, modernleşme, kültürleşme, asimilasyon, adaptasyon ve yaşam stresi üzerinde yapılan çalışmalar, göç yaşantısı ile psikolojik

bozukluk arasında önemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Doğan 1988:33). Göç yaşantısı ile ilgili yapılan çalışmalar bir yandan göç olgusuyla ilgili geniş bir literatürü oluştururken, bir yandan da çok sayıda kuramın gelişmesine neden olmaktadır.

Göç yaşantısının psikolojik sağlık üzerindeki etkisini açıklayan çeşitli kuramlar vardır. Bunlardan sosyal izolasyon, kültürel şok ve kültürel değişme kuramları açıklanmıştır.

Sosyal İzolasyon Kuramı

Bu kurama göre göç, bireyin sadece fiziki ayrılışı değil, aynı zamanda bireyin alıştığı bir dizi haklardan, kurallardan ve sosyal etkileşim örüntülerinden ayrılmasıdır. Kişinin alıştığı ortamdan ayrı kalması onun yalnızlık, yabancılaşma ve kendini değersiz göreme gibi duyguları yaşamasına neden olabilmektedir (Kuo 1976; Akt: Doğan 1988:34). Binder (1978), bireyin göç ettiği toplumla iletişim ve etkileşim bakımından kısıtlanmakta olduğunu ve dolayısıyla sosyal rollerini yerine getirirken strese girdiğini ileri sürmektedir (Akt: Esentürk-Ercan 1998:24). Stres durumu da dolaylı ve dolaysız olarak onların psikolojik sağlıklarının bozulmasına neden olabilmektedir.

Kültürel Şok Kuramı

Yabancı bir ülkede ya da çevrede yaşamının psikolojik sağlık üzerindeki etkisini açıklayan diğer bir kuram da kültürel şok kuramıdır. Bu görüşe göre, kültürel farklar bireyin uyum gücünü çekmesine neden olmaktadır. Eğer içine girilen yeni çevre kendi kültürüne benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha fazla uyum sorunu ile karşılaşılacaktır (Garcia 1985; Akt: Esentürk-Ercan 1998:24). Göçten hemen sonra şokun daha büyük olduğunu ve göçmenler geldikleri toplumun kültürüne alışıkça ruh hastalıklarının da azalacağını (Kuo 1976; Akt: Doğan 1988:35) savunan bu görüş, göçmenlerdeki sağlık sorunlarının oluşmasında yer değiştirme faktöründen çok kişinin ailesinden ve kültüründen ayrılmasının rol oynadığını ileri sürmektedir. Fresse (1977)'e göre, kırsal kesimden gelen göçmenler, kentlerden gelen göçmenlere oranla daha fazla kültürel şoku yaşamaktadır (Akt: Esentürk-Ercan 1998:24).

Kültürel Değişme Kuramı

Yabancı bir ülkede yaşamının psikolojik sağlığa etkisini açıklayan diğer bir kuram, kültürel değişme kuramıdır. Göçmenlerin kültürel değişme nedeni ile stresli bir yaşam geçirdiklerini kabul eden bu kuram, bu durumun diğer aile üyelerinin kişiliklerini de

olumsuz yönde etkilediğini kabul etmektedir. Kou (1976)'a göre, bu durumda yabancı topluma uyum sağlaması için zorlanan bireyin kendi kültürü ile aşırı bir özdeşleşmeye ve kendi kültürünü daha üstün tutmaya yöneldiğini belirtmektedir (Akt: Doğan 1988:36).

Bireylerin kültürel, politik, ekonomik, sosyal ve eğitimsel geçmişleri ve deneyimleri göç etikleri ülkelerde uyum sağlamalarını güçleştirmekte ya da kolaylaştırmaktadır.

Yurt Dışı Göçün Uyum Üzerindeki Etkisine İlişkin Bazı Görüşler

Yeni bir kültüre uyum sağlamayı açıklayan Amerika'da geliştirilmiş çeşitli görüşler vardır. Bunlar, "U-Eğrisi", "W-Eğrisi" ve "V-Eğrisi" görüşleridir (Güçlü 1995; Akt. Esentürk-Ercan 1998):

U-Eğrisi Görüşü

Bu yaklaşıma göre, gidilen ülkede kalış süresine göre uyum aşamaları vardır. Bunlardan birinci aşama, 6 aylık süreyi, ikinci aşama 6-18 ayları, üçüncü aşama ise, 18. aydan ayrılıncaya kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu görüşe göre, her aşama göçmenlerin uyum derecesini belirlemektedir. İlk aşama boyunca göçmenler, Amerika'ya uyum yaşantılarını pozitif yönde görmekte, başarılı ve rahat olduklarını belirtmektedirler. İkinci aşamada (kriz aşaması), öğrenciler olumsuz düşünceler içerisindedirler. Kendini uyumsuz, yalnız ve umutsuz hissetmektedirler. Üçüncü ve son aşamada ise başarılı bir uyum dönemi geçirmektedirler.

W-Eğrisi Görüşü

Bu görüşe göre, 6 aydan fazla Amerika'da yaşayan kişilerin ülkesine dönüp dönmemekte tereddüt geçirdikleri ve gerilime girdikleri düşünülmektedir. Bu nedenle de uyumda bir düşüş olmakta ve bu devre atlatıldıktan sonra uyumda yine yükselme olmaktadır.

V-Eğrisi Görüşü

Bu görüşe göre, Avrupa ülkelerinden gelmeyen öğrencilerin uyumunun V-Eğrisi oluşturduklarını, ilk aylarda morallerinin düştüğünü ve daha sonraki aylarda

yükseldiğini ve bir yılın sonuna doğru ise tamamen buldukları ülkeye uyum sağladıklarını belirtmektedirler.

Bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitim düzeyi ve kültürel geçmişi ne olursa olsun ve ülkede kalma süresi ne kadar olursa olsun göçmenlik durumundan dolayı, onun iç dünyasında bir takım değişiklikler meydana gelir. Göçmenlerin yaşadıkları duygular şu şekilde sıralanabilir (Göhler 1990:68):

Yabancılık Duygusu: Tüm göçmenler, göç ettikleri ülkede birer yabancıdırlar. Göçmenin dünyasındaki her şey, iklim, çevre, kültür, dil farklıdır. Kişinin dış dünyasında çok somut olan bu yabancılık durumu onun iç dünyasına da yansır. Kendi iç dünyasına da yabancılaşarak bir şeye ve bir yere ait olamam duygusu yaşar.

Yalnızlık Duygusu: Yalnızlık duygusu, kişinin bilinçli ya da bilinçsiz geride bıraktığı yakınlarının yokluğu ve onları bırakmasından ötürü kendini suçlu hissetmesinden kaynaklanır. Bu yalnızlık duygusu, üzüntülü bir anda olduğu kadar sevinçli bir anda da görülebilir.

Boşluk Duygusu: Göçmen kişi zaman zaman, bilinçli ya da bilinçsizce geçmişte bıraktığı şeylerin yokluğunu hisseder.

Özlem Duygusu: Göçmen bilinçsiz olarak kişileri, doğayı, burada olmayan ve orada olan her şeyi özler. Özlem, kimi zaman göçmenin kişiliğinin bir parçası haline gelir.

Kişilik Sorunu: Kişinin kendi ülkesindeki kişiliği ile yeni ülkedeki kişiliği çatışır. Zaman zaman düşmanlık duyguları içinde boğulur. İki ayrı kültürün kişinin benliğinde çatışması, göçmenin çocuklarının giderek yeni toplumun bir parçası olması ile derinleşir.

Köksüzlük: Göçmen zaman zaman bir yere ait olmama duygusu içinde boğulur. İçinde yaşayıp kök saldığı toplumdan ve onun verdiği güvenden yoksundur.

Anavatandaki Değer Yargılarının Aşağılanması: Göçmen eski toplumunda doğal ve önemli olan değer yargılarının yeni toplumda anlamsızlaştığını görür. Yeni topluma kök salabilmek için eski toplumun değer yargılarını aşağılamaya başlar. İki toplumun değer yargıları arasında yaptığı kıyaslama, göçmenin iç dünyasında ve aile yaşamında çelişkilere neden olur.

Aşağılık Duygusu: göçmen kendi dilinin, yaşayış biçiminin, çalışma yaşamındaki ve boş zamanlarındaki alışkanlıklarının çevreyle ilişki biçiminin eskisi gibi anlam taşımadığını ve aynı değerde sayılmadığını fark eder. Kendini yetersiz ve yeteneksiz hissetmeye başlar. Dil yetersizliği bu duyguyu güçlendirir. Kişi önceki yaşamında bu duyguyu, belki de, çok kısa bir süre için hissetmiştir, Ama kaldığı ülkede sık sık yaşar.

Anadilinin Aşağılanması: Dil kişiliği, kişinin kendine verdiği değeri, duyguyu ve güveni etkileyen bir duygudur. Göçmen yeni topluma uyum sağlamak için yepyeni bir dil öğrenmek zorundadır.

Kuşkuculuk: Yeni bir ülkede, yeni bir toplum içinde, sık sık bilinmeyenle karşı karşıya kalan göçmende kuşku duyguları yoğunlaşır. Kuşkuculuk bir davranış biçimi olmaya başladığında tehlikelidir. Giderek nevroz ve psikoz durumlarına yol açar.

Kırgınlık: Zaman geçmesine karşın bir türlü geri dönüşü gerçekleştiremeyen göçmen kırılır. Çoğu zaman çevresindeki insanları, ailesini, dostlarını kırar ve mutsuz eder.

Suçluluk Duygusu: Göçmen yeni ülkeye geldiğinde geride bıraktığı kişiler ve değerler karşısında suçluluk duygusuna kapılır. Ya da yeni yaşamında mutlu olması gerektiği halde, mutlu olmadığı için suçluluk duygusu altındadır.

Ön Yargı: Yeni ülkenin doğal bir parçası olmayan göçmen, ülke ve topluma karşı olumsuz duygu ve davranışlar içine girer ve ön yargılı davranır.

Sonuç

Göçmenlerin içinde yaşadıkları topluma uyumlarını açıklayan ve Alamy'a da Duisburg grubu diye adlandırılan Schrader, Nickle ve Griese, çocuğun göçe katılırken ait olduğu kültürel rolleri ve kimliği kazanıp kazanmadığının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Yani, önemli olan noktanın birincil sosyalleşme sürecini tamamlayıp tamamlamadığıdır. Birincil sosyalleşme sürecini tamamladıktan sonra yurt dışına çıkan çocukların (6-14) yurt dışında kolay asimile olamadıkları ve yurda geri dönmek istedikleri; birincil sosyalleşme sürecinin tam ortasında yurt dışına çıkan çocukların (1-5) iki kültür arasında kalan sorunlu çocuklar oldukları ve hiçbir kültürde kendilerini güvenlik içinde hissetmedikleri; yurt dışında doğmuş çocukların ise birincil sosyalleşme sürecini yurt dışında tamamladıkları için ana dillerini geliştiremedikleri ve yurda dönmek istemediklerini ileri sürmektedirler (Magnusson 1981; Akt: Doğan 1988:40).

Alexander (1951)'e göre, her birey sağlıklı ve mutlu bir yaşam ister. Bireylerin yaşamlarını sağlıklı ve verimli bir biçimde sürdürebilmeleri ise onların kişisel ve sosyal uyum düzeyleri ve çevre ile uyumlarıyla yakından ilgili olduğunu belirtilmektedir. Bir kişinin uyumu, kendisi ile sosyal çevresi arasında harmonik bir ilişki kurabildiği oranda sağlıklıdır (Akt: Esentürk-Ercan 1998:23). Kısaca, sağlıklı uyum, başarılı ve mutlu bir yaşam sürdürmedir.

Genel olarak kuram ve görüşler, yeni bir topluma yerleşme sürecinin stres yaratıcı olduğunu ve uyum sağlama çabalarının yarattığı gerginliğin göçmen bireylerin yabancı topluma ayak bastığı andan itibaren başladığını ve çok uzun yıllar sürdüğünü kabul etmektedirler.

Ülkemiz yurt dışına işçi gönderen bir ülke olduğuna ve halen de günümüzde bu girişimler olduğuna göre, işgücü göçünün nedenlerinin ve uyum sürecinde karşılaşılan sorunların araştırılmasına ve çözüm önerilerinin getirilmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Dinçer, M., "Yurt Dışı Deneyimli Lise Öğrencilerinin Okul Başarılarında Rol Oynayan Sosyo-Ekonomik Etkenler", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, 1994.
- Doğan, S., "Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Lise Öğrencilerinin Problemleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1988.
- Doğan, S., Yurt Dışından Dönen Gençlerin Sorunları. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1990.
- Erdoğan, S. S., "Dış Göç ve F. Almanya'dan Dönüş Yapmış (Sivas Ortaokul ve Liselerinde) Gençlerin Uyum Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 1988.
- Esentürk-Ercan, L., "Yabancı Uyruklu ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1998.
- Göhler, G., "Die gesundheitliche Situation und die daraus resultierenden probleme der türkischen Migranten/innen in der Bundesrepublik Deutschland", Türkische

- Migranten in der Bundesrepublik Deutschland-Federal Almanya'da Göçmenler, Band II, Köln: Önel Verlag, 1990.
- Gökdere, A. Y., Yabancı Ülkelerde İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.
- Keskin, H., "Die rechtlichen und politischen Rahmenbedingungen der Einwanderung und die Grundlagen einer zukunftsorientierten Einwandererpolitik in der Bundesrepublik Deutschland", Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland-Federal Almanya'da Göçmenler, Band I, Frankfurt: Dağyeli Verlag, 1988.
- Neumann, U., Erziehung auslaendischer Kinder. Düsseldorf, 1980.
- Nieke, W., "Bericht zur Arbeitsgruppe Interkulturelle Erziehung". Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland: Bilanz der 30 jaerigen Migration aus der Türkei, Essen: Institut für Migrationsforschung, Auslaenderpaedagogik und Zweisprachen Didaktik der Universitaet Essen, 1991
- Özkara, S., Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland-Federal Almanya'da Göçmenler, Band II, Köln: Önel Verlag, 1990.
- Sağlam, M., "Yurt Dışından Dönen Öğrenciler İçin Uyum Programı Modeli", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1985.
- Şahin, C., "Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1999.
- Tatlıldil, E., "Yurt Dışı İşçi Göçüne İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar". Seminer Dergisi. 2-3: 112-120, 1984
- Tekeli, İ. ve L. Erder, İç Göçler, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978.